

Małgorzata Dawidziak-Kładoczna, *Językowe aspekty kultury politycznej Sejmu Wielkiego*, Wydawnictwo Akademii im. J. Długosza, Częstochowa 2012, ss. 399.

Monografia Małgorzaty Dawidziak-Kładocznej wpisuje się w nurt badań interdyscyplinarnych, umożliwiających poszerzenie studiów w ramach wąsko profilowanych dyscyplin o nowe konteksty poznawcze, stanowiące domeny innych dziedzin. Z tej racji zasługuje na uwagę nie tylko językoznawców, w szczególności historyków języka, ale również historyków, politologów, kulturoznawców. W publikacji zostały bowiem zintegrowane różne perspektywy badawcze – lingwistyczna, historyczna, kulturowa, co przyniosło efekt w postaci monografii przedstawiającej wspólny obszar językoznawstwa, historii i kulturoznawstwa. Zgodnie z założeniami, książka wpisuje się w nurt badań nad przeszłością narodu, w szczególności w ciąg prac poświęconych dziejom polskiego parlamentaryzmu, kultury politycznej i komunikacji w sejmie, reprezentowanych w tym wypadku przez osiemnastowiecznych mówców sejmowych. Umieszczone w tytule określenie kultura polityczna stanowi istotny, nadrzędny kontekst pojęciowy dla podjętych analiz, w których wykorzystano różnorodne narzędzia badawcze współczesnej lingwistyki. Język mów badaczka uznaje za niezwykle znaczący aspekt kultury politycznej, stąd też nadrzędnym celem monografii stało się poszerzenie wiedzy na temat oratorstwa Sejmu Wielkiego. Warto w tym miejscu odnotować, że nie jest to pierwsza praca autorki osadzona w kontekście historycznym i bazująca na materiale tekstowym ciekawym nie tylko dla filologów, lecz także dla historyków i politologów oraz wyzyskująca wyniki badań innych dyscyplin wiedzy. Wzajemne relacje między historią, polityką a językiem M. Dawidziak-Kładoczna przedstawiła również w swojej poprzedniej publikacji pt. „*Cherlacy z sercem oziębłym*”. O języku pism i mów Józefa Piłsudskiego (2004).

Recenzowana praca jest osadzona w nurcie badań genologicznych, które koncentrują się na gatunkach wypowiedzi (tekstu). Dawidziak-Kładoczna bowiem przedmiot swoich rozważań – wystąpienia sejmowe – ujmuje w ramy kategorii genologicznej, jaką jest gatunek mowy sejmowej, którą uznaje za podstawową jednostkę komunikacji politycznej i traktuje jako „przejaw kultury retorycznej społeczeństwa szlacheckiego schyłku I Rzeczypospolitej, będącej składnikiem kultury politycznej” (s. 15). Obiektem swojego zainteresowania autorka uczyniła korpus tekstów mów głoszonych w czasie Sejmu Wielkiego, mających wysoką wartość źródłową. W myśl założeń opis gatunku powinien pozwolić na rekonstrukcję kultury politycznej społeczeństwa szlacheckiego oraz na „ocalenie w narodowej pamięci fenomenu językowych zjawisk przeszłości, które tworzą tożsamość współczesnych Polaków” (s. 9). Co istotne dla badań, gatunek mowy sejmowej autorka uznaje za jednostkę dyskursu, składającą się na debatę sejmową, która ze względu na swą strukturę jest kolekcją gatunków i stanowi segment obrad Sejmu Wielkiego.

Zasadnicza część książki składa się z pięciu rozdziałów poprzedzonych wstępem. We *Wstępie* autorka omawia znaczenie podjętych badań, wskazując, że oratorstwo sejmowe jest świadectwem stanu kultury ówczesnego społeczeństwa, jego umysłowego i moralnego poziomu, a zarazem kluczem do zrozumienia mentalności współczesnych Polaków (s. 11-12). Dalej wprowadza czytelnika w problematykę pracy, omawiając szerzej zagadnienia związane z kulturą polityczną oraz metodologią badań.

W rozdziale I *Materiał i jego źródła* Dawidziak-Kładcza charakteryzuje diariusze sejmowe, które stanowią dla badań ważny kontekst interpretacyjny, jako że zawierają relację z czynności podejmowanych w sejmie. Osobny podrozdział poświęca obiektowi swoich badań – tekstom mów, przybliży materiał źródłowy oraz metody badań sejmowych przemówień. Porusza przy tym istotne zagadnienia natury metodologicznej: kwestię autentyczności mów (analizie poddano tylko teksty cytowane w diariuszach, natomiast wystąpienia streszczane stanowiły jedynie materiał pomocniczy) oraz problem rzeczowego autorstwa tekstów. Omawia również różnice pomiędzy wersją pisaną mowy a jej realizacją mówioną.

Rozdział II autorka poświęca omówieniu zapleczka historycznego i kulturowego Sejmu Wielkiego, które stanowi ważny kontekst dla badań nad mowami. W pierwszej kolejności przedstawia przebieg i znaczenie Sejmu Czteroletniego, w dalszej części charakteryzuje pokrótce szlachtę jako grupę społeczną, skupiając uwagę na systemie jej poglądów oraz podstawowych wyznacznikach kultury szlacheckiej. Badaczka stwierdza, że duże znaczenie oratorstwa w Rzeczypospolitej upatrywać należy w wysokim wartościowaniu wolności osobistej, w tym wolności słowa, w obrębie tejże kultury. Rozdział kończą uwagi na temat działalności mówców sejmowych, a także recepcji mów poszczególnych oratorów, do których zostały dodane przytoczenia świadectw z epoki.

W obszernym rozdziale III *Mowa sejmowa w perspektywie genologicznej* autorka przechodzi do opisu badanego materiału. Podkreśla konieczność uwzględnienia w nim powiązań między poszczególnymi mowami sejmowymi, gdyż opis wyizolowanych tekstów miałby niepełny charakter. W konsekwencji opowiada się za wzięciem pod uwagę szerokiego kontekstu pragmatycznego, który tworzy częstokroć ciągła dyskusja parlamentarna prowadzona w czasie obrad sejmu. Od wspomnianych uwarunkowań pragmatyczno-komunikacyjnych mowy badaczka przechodzi do opisu struktury zorganizowanej dyskusji sejmowej i wybiera do tego celu jedną z sesji Sejmu Wielkiego (sesja nr 37 z 1788 r.). Jednak zasadniczym celem omawianego rozdziału jest wyodrębnienie powtarzalnych cech opisywanego gatunku. Ta procedura badawcza pozwala na wydzielenie wzorca kanonicznego gatunku, który decyduje o jego tożsamości, oraz na wskazanie jego przekształceń, zyskujących postać tzw. wariantów alternacyjnych. Zgodnie z metodologią genologii lingwistycznej, Dawidziak-Kładcza poddaje badaniom kolejne aspekty ga-

tunku (strukturalny i poznawczy, pragmatyczny, stylistyczny) i decydujące o ich właściwościach cechy językowo-tekstowe. Wykorzystuje przy tym narzędzia badawcze tekstologii, językoznawstwa pragmatycznego i stylistyki. Prezentując techniki konstruowania tekstu, formuły tekstowe, schematy kompozycyjne i ich funkcje, stara się także wyeksponować istotne strategie komunikacyjne. W związku z tym, że jedno z założeń prowadzonej analizy głosi, iż aspekt strukturalny mowy sejmowej ściśle wiąże się z jej wymiarem poznawczym, przedstawione zostały dominujące wątki tematyczne (skoncentrowane wokół polityki) oraz określona wizja świata determinowana przez specyfikę kultury szlacheckiej. W dalszej części wywodu zostało poruszone zagadnienie spójności tekstu, w szczególności stosowane w wystąpieniach mechanizmy metatekstowe.

Jako że konkretny tekst mowy sejmowej wygłaszany jest w określonej sytuacji komunikacyjnej, badaczka opisuje uwarunkowania historyczno-kulturowe, przez które sytuacja ta jest determinowana, a następnie jej wewnętrzne komponenty (m.in. uczestników komunikacji). Ważnym elementem opisu pragmatyki danego gatunku jest wskazanie na typowe relacje między nadawcą i odbiorcą, których językowym wyznacznikiem jest m.in. obowiązująca w parlamencie etykieta językowa: znamienne dla kultury szlacheckiej formuły adresatywne oraz tytułatura, a także ich funkcje. Dla wywodu istotne jest również wskazanie, z jakiego typu wypowiedzeń (aktów mowy) składa się kanoniczna przemowa sejmowa, co też czyni autorka, której badania uświadamiają, że owe akty mowy podporządkowane są w głównej mierze perswazji. Omawiana osobno stylistyka gatunku została zorganizowana wokół wybranych kategorii stylistycznych i wyrażających je środków. W tym zakresie warto zwrócić uwagę na rozbudowany podrozdział poświęcony konwencjonalnej metaforyzacji pojęć związanych z kulturą polityczną, powstały z zastosowaniem metod lingwistyki kognitywnej.

Podsumowując dociekania genologiczne, autorka koncentruje swoją uwagę na tych wyznacznikach gatunkowych mowy sejmowej okresu Sejmu Czteroletniego, które jednocześnie odzwierciedlają kulturę polityczną osiemnastowiecznego społeczeństwa. Proponuje uznać za takowe m.in.: perswazyjność, metatekstowość i dialogowość, oficjalność, rytualizm, wartość etykietalną wypowiedzi.

Kolejna część pracy, przyjmująca inną, retoryczną perspektywę analizy, została poświęcona zagadnieniom perswazyjności mów i związanej z nią specyfice kultury dyskusji parlamentarnej schyłku I Rzeczypospolitej. W pierwszej części omawiane są takie mechanizmy perswazji, jak: argumentacja wraz ze strategiami argumentacyjnymi, dyrektywność i komisywność. Z kolei w części drugiej zostały umieszczone rozważania na temat najważniejszych polemik Sejmu Wielkiego o społeczno-politycznym charakterze, które uznawane są w monografii zarówno za znaczące dowody respektowania zasady wolności słowa, jak i świadectwo określonych umiejętności prowadzenia spo-

rów, stanowiących element kultury politycznej. Nadmienić trzeba, że autorka omówiła szczegółowo polemiki w sprawie księcia Ponińskiego i przysięgi dotyczącej pensji zagranicznych oraz wykorzystywane w ich przebiegu techniki i środki retoryczne.

Przedmiotem ostatniego rozdziału, zatytułowanego *Mowa w ujęciu ideologicznym*, badaczka uczyniła zagadnienia systemu aksjologicznego utrwalonego w mowach sejmowych, które zaprezentowała na tle kontekstu społeczno-historycznego XVIII w. Jak pokazuje Dawidziak-Kładoczna, teksty owych mów stanowią cenny materiał źródłowy zawierający wiele informacji na temat szlachty jako grupy społecznej i systemu wyznawanych przez nią wartości społecznych oraz ideałów. Przyjmując za tło rozważań obraz szlachty zakodowany w analizowanych tekstach, autorka umieszcza w centrum uwagi dwie zasadnicze wartości (w jej ujęciu aksjomaty), które zyskały niekwestionowany status w tej grupie społecznej: wspólnotowość i związaną z nią zasadę równości oraz wolność. Wnikliwej analizie poddaje pojęcie wolności, jego aspekty semantyczne i sposób pojmowania przez mówców i społeczność szlachecką. W pracy zidentyfikowane zostały również środki werbalne wyrażające wspólnotowość i wolność. Przy użyciu językowo-kulturowej kategorii stereotypu w dalszej części rozdziału został przedstawiony aksjologiczny i poznawczy wymiar wyobrażeń innych narodów i państw (zwłaszcza zaborczych), które stanowiły odbicie przekonań stanu szlacheckiego i świadectwo narodowej świadomości. Owe stereotypy, jak podaje autorka, dokumentują uwarunkowaną kontekstem historyczno-politycznym przemianę mentalną społeczeństwa szlacheckiego, widoczną w przejściu od ksenofobicznego postrzegania obcych do przejawiania otwartej postawy względem innych narodów. W ramach zakresu zarysowanego w tym rozdziale badaczka zwróciła ponadto uwagę na sposoby ujmowania politycznego statusu federacji Korony i Litwy w kategoriach wspólnoty i odrębności, wyrażane na poziomie języka.

Całość obszernej monografii na temat oratorstwa Sejmu Czteroletniego zamyka zakończenie, uporządkowane w postaci osobnych wniosków z przeprowadzonych badań. Po nim następuje wykaz cytowanych źródeł i literatury przedmiotowej oraz krótkie streszczenie w języku angielskim.

Książka Dawidziak-Kładocznej stanowi wartościowy wkład nie tylko w wiedzę na temat kultury politycznej Sejmu Wielkiego, poświadczonej przez oratorstwo tego czasu, lecz także w naukę o gatunkach mowy istotnych dla polskiej kultury. Za ważny aspekt pracy należy uznać wskazywanie w całym wywodzie na decydujący wpływ obyczajów i kultury szlacheckiej na werbalne zachowania mówców sejmowych. Z innej strony, niewątpliwą zaletą pracy jest także położenie nacisku na komunikacyjne ujęcie języka, co skutkuje tym, że język jest ujmowany w pracy dynamicznie, jako narzędzie działania i oddziaływania na uczestników dyskursu publicznego. Do walorów pracy zaliczyć należy także klarowną strukturę książki, jasność i precyzyjność wywo-

du, odpowiednio dobraną i bogatą ilustrację przykładową. O wartości książki stanowi sumienne omówienie metodologii badawczej, uzasadnianie podejmowanych kroków badawczych oraz ciągle dzielenie się z czytelnikiem własną refleksją badawczą.

Monografia proponuje czytelnikowi możliwość przyjrzenia się mowom sejmowym w różnych perspektywach: lingwistycznej, historycznej, kulturoznawczej. Warto zaakcentować, że założona przez autorkę wieloaspektowa analiza mów sejmowych, przebiegająca z wykorzystaniem zróżnicowanych i zasadnie dobranych metod badawczych, przyniosła interesujące wyniki: „Wnioski wypływające z przeprowadzonych analiz mogą też być wykorzystywane przez inne dyscypliny wiedzy m.in. historię i politologię, badające skuteczność działań parlamentarzystów” (s. 380). Kończąc monografię, M. Dawidziak-Kładoczna przypomina o postulacie wydania antologii mów Sejmu Wielkiego, wysuwany kilkadziesiąt lat temu przez Bernarda Krakowskiego, która umożliwiłaby spopularyzowanie tego wartościowego tekstu kultury.

Renata Bizior (Częstochowa)

***Wkład archiwistów warszawskich w rozwój archiwistyki polskiej. Zbiór studiów poświęconych warszawskiemu środowisku archiwalnemu*, red. Alicja Kulecka, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2012, ss. 537; il. 24.**

W ogólnopolskiej sieci archiwów państwowych, naukowych, kościelnych archiwa warszawskie należą do największych i najważniejszych instytucji tego typu w kraju, choćby ze względu na ilość przechowywanych akt i wartość zgromadzonych materiałów. W archiwach stołecznych były gromadzone dokumenty władców polskich, urzędów państwowych, wojskowych, samorządowych, różnych środowisk społecznych i zawodowych.

Historii archiwów warszawskich oraz ukazaniu sylwetek ludzi, którzy w nich pracowali, poświęcona była konferencja naukowa pt. *Wkład archiwistów warszawskich w rozwój archiwistyki polskiej*, która odbyła się w Warszawie w dniach 20-21 października 2011 r. Organizatorami konferencji, nad którą patronat honorowy sprawowały: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Naczelną Dyрекcyję Archiwów Państwowych, Uniwersytet Warszawski oraz Wojewoda Mazowiecki, były: Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego (IH UW), Naczelną Dyрекcyję Archiwów Państwowych (NDAP), Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie (AAW), Archiwum Akt Nowych